

Samuli Ervasti

1918 - 1920 INFLUENSsapANDEMIA
Jyväskylä́n lehdistön näkökulmasta

Kandidaatin tutkielma

Jyväskylä́n yliopisto

Historian ja Etnologian laitos

Huhtikuu 2020

Sisällysluettelo

| | |
|--|----|
| 1. JOHDANTO | 2 |
| 1.1 Influenssa | 2 |
| 1.2 Espanjantauti | 3 |
| 1.3 Aiempi tutkimus..... | 5 |
| 1.4 Alkuperäisaineisto ja tutkimusasetelma..... | 6 |
| 1.5 Metodi ja tutkimuskysymykset..... | 8 |
| 2. UUTISOINTI ENSIMMÄISEN ESPANJANTAUTIAALLON YHTEYDESSÄ | 9 |
| 2.1 Uutisoinnin tyyli ensimmäisen aallon aikana | 9 |
| 2.2 Onko espanjantauti influenssaa? | 10 |
| 3. UUTISOINTI TOISEN AALLON YHTEYDESSÄ | 11 |
| 3.1 Espanjantaudin hoitoa käsittelevät jutut | 12 |
| 3.2 Lääkintöhallituksen tiedonanto | 12 |
| 3.3 Miten kuolleisuudesta puhuttiin? | 13 |
| 4. ESPANJANTAUDIN KOLMAS AALTO KEVÄÄLLÄ 1919 | 14 |
| 4.1 ”Miksi voimakkaimmat sortuvat espanjantautiin?” | 15 |
| 4.2 Espanjantaudin kolmas aalto Jyväskylässä | 16 |
| 5. ESPANJANTAUDIN NELJÄS AALTO | 17 |
| 5.1 ”Koko talo kylmillä, talonväki kuollut sukupuuttoon” | 18 |
| 5.2 Humoristinen uutisointi neljännen aallon yhteydessä | 19 |
| 6. PÄÄTÄNTÄ | 20 |
| LÄHDELUETTELO..... | 23 |

1. Johdanto

Kandidaatintutkielmani aiheena on 1918 - 1920 influenssapandemia. Pandemiaa kutsutaan yleisesti espanjantaudiksi, tässäkin tutkielmassa käytän sitä nimitystä. Lähestyn aihettani lehdistön näkökulmasta. Pysin tutkimaan, miten espanjantaudista uutisoitiin kolmessa jyvaskyläläisessä lehdessä. Jyväskylässä ei ilmestynyt tutkimusajanjaksolla muita lehtiä, joten kutsun näitä yhteisnimellä Jyväskylän lehdistö. Espanjantauti rajataan tavallisesti vuosiin 1918-1919 ja tänä aikana esiintyneisiin kolmeen influenssa-aaltoon. Suomessa esiintyi kuitenkin vielä talvella 1920 neljäs influenssa-aalto. Tässä tutkimuksessa käsittelem myös neljättä aaltoa. Espanjantautitutkimuksessa on väitetty neljännen aallon asemasta, sen on nimittäin esitetty olevan jo muuntuneen viruksen aiheuttama epidemia. Kuitenkin tutkin myös neljännen aallon uutisointia, sillä näin saan käyttööni enemmän arvokasta tutkimusmateriaalia. Toisaalta aikalaiset yhdistivät vielä neljännen influenssa-aallon espanjantautiin. Huomioitavaa on lisäksi se, että espanjantauti nimitys oli influenssasta puhuttaessa käytössä vielä pitkälle 1920-luvulle, mutta se jää tämän tutkimuksen rajauksen ulkopuolelle.¹

Tutkimuksestani on tullut tavoiteltua ajankohtaisempi COVID-19 pandemian vuoksi. Pysin päättäntäkappaleessani vertailemaan nykyistä uutisointia vuosien 1918-1920 uutisointiin. Kuitenkin tällä hetkellä voidaan ainakin sanoa tutkimuksen olevan tarpeellista ja ajankohtaista. On hyödyllistä osata liittää nykyinen pandemia osaksi laajempaa pandemioiden kontekstia. Espanjantaudin ajankohtaisuus nousee esille usein vaarallisten tartuntatautien yhteydessä.

1.1 Influenssa

Espanjantaudin aiheuttajana toimi influenssavirus. Influenssa on hyvin muuntautumiskykyinen ja muokkautuva virus, jonka johdosta ihminen voi sairastaa influenssan useampia kertoja. Piirteiltään influenssa on nopeasti leviävä, ja se tarttuu helposti ihmisestä toiseen. Oireet ovat kaikille tutut: yskä, lihaskipu, kuume, ”sairaudentunne” ja kurkkukipu. Myös muita oireita voi esiintyä, sillä influenssan koko oireiden kirjo on hyvin moninainen. Pääosa tautitapauksista parantuu 1-2 viikossa, mutta osalle voi kehittyä viruksen tai bakteerin aiheuttama keuhkokuume, joka oli potilaille usein vielä 1918 - 1920 kohtalokas. On myös huomattava, että useat ihmiset ovat taudinkantajia, ja voivat tartuttaa sitä, vaikka eivät saisikaan juuri oireita.² Influenssaan kuolleisuus johtuu yleensä vakavista jälkitaudeista, ei influenssasta

¹ Linnanmäki 2005, 62; Vahtola 1994.

² Linnanmäki 2005, 38-39; Aberth 2011, 112-113.

itsestään. Influenssan sairastavuus ja kuolleisuus näkyvät tilastoissa piikkeinä, sillä influenssavirus tarttuu helposti, ja sen itämisaika on lyhyt. Influenssaa esiintyy vuosittain kausi-influenssan muodossa yleensä talvisin. Kyseinen virus ei kuitenkaan ole kykeneväinen kehittymään pandemiaksi, sillä se ei pysty kiertämään koko väestön immuniteettia. Vuosittainen kausi-influenssa on esiintynyt arvioiden mukaan ihmisyyhteisöissä jo tuhansia vuosia. Pandemian muodostamiseen kykeneviä viruksia esiintyy yleensä 20-40 vuoden välein. Influenssa luokitellaan alatyypeiksi erilaisten pintaproteiinien perusteella; tällä hetkellä tunnetaan Neuraminidaasit (N1-9) ja Hemagglutiniinit (H1-15). Näiden perusteella virukset voidaan karkeasti jakaa alatyyppeihin. Esimerkiksi espanjantaudin aiheuttama virus on tunnistettu alatyypiltään H1N1-tyypin virukseksi.³ Espanjantautivirus siirtyi nykytutkimuksen valossa linnuista ihmisiin⁴.

1.2 Espanjantauti

Espanjantauti oli yksi maailmanhistorian tuhoisimmista kulkutaudeista, joka oli jo muutamassa kuukaudessa levinnyt koko maailmaan. Kuolleisuus nousi paikoin todella korkeaksi, arviot kuolleiden määrästä vaihtelevat 25-50 miljoonaan. Espanjantaudin huomiota herättävä piirre oli sen poikkeuksellinen vakavuus 20-40-vuotiaiden, "parhaassa iässä" olevien, ikäryhmässä. Tämä on poikkeuksellista influenssalle, sillä yleensä kuolleisuus on suurinta kaikista nuorimpien ja kaikista vanhimpien keskuudessa.⁵

Espanjantaudin tarkkaa alkuperämaata ei tiedetä, mutta viimeaikaisessa tutkimuksessa on ehdotettu Yhdysvaltoja, Ranskaa tai Kiinaa. Ensimmäiset sairastapaukset on virallisesti raportoitu sotilasleireillä Yhdysvalloissa maaliskuussa 1918, mutta ensimmäinen maailmansota on voinut vaikuttaa tilastointiin Euroopassa. Nimi espanjantauti juontuu taudin laajasta uutisoinnista Espanjassa vuonna 1918. Muut Euroopan maat ja Yhdysvallat, joissa influenssaa oli, osallistuivat Ensimmäiseen maailmansotaan, joten sotasensuuri on vaikuttanut uutisointiin. Espanja ei ollut mukana sodassa, joten lehdistö on voinut vapaasti uutisoida uudesta nopeasti etenevästä kulkutaudista.⁶

Suomeen espanjantauti levisi kesäkuussa 1918, ensimmäiset tartunnat tapahtuivat Helsingissä. Influenssa levisi yleensä hierarkkisesti, ensin isoon kaupunkiin, ja sitten sen lähistölle. Leviäminen noudatti paljolti rautatieverkostoa ja muita kulkureittejä. Ensimmäinen aalto ei

³ Mäkelä 2007, 283; Oldstone 2010, 319-320.

⁴ Linnanmäki 2005, 37

⁵ Vuorinen 2002, 92-93.

⁶ Rasmussen 2014, 337-339.

aiheuttanut vielä merkittävää kuolleisuutta Suomessa, tartuntojen määrä oli kuitenkin korkea. Toinen aalto tuli Suomeen lokakuussa 1918 ja kesti muutaman kuukauden. Se levisi nopeasti alueelta toiselle ja sairastavuus oli suurempi kuin ensimmäisessä aallossa. Kuolleisuus nousi toisen aallon aikana korkeaksi. Kolmas influenssa-aalto levisi Suomeen keväällä 1919, jonka aikana alueiden sairastavuudessa oli suuria eroja. Esimerkiksi Helsingissä kuolleisuus nousi kolmannen aallon kohdalla todella korkeaksi. Neljäs aalto alkoi tammikuussa 1920. Se oli erityisen voimakas Lapissa, jossa tietyillä alueilla kuolleisuus nousi jopa kymmeneen prosenttiin asukaslukuun suhteutettuna. Neljännen aallon asema on tutkimuksessa kyseenalainen, sillä usein ulkomailla pandemian katsotaan päättyneen jo 1919. Vuoden 1920 aalto kuitenkin aikalaisten silmissä yhdistettiin yhä vahvasti espanjantautiin. Myös nuorten aikuisten suuri kuolleisuus esiintyi vielä neljännen aallon aikana. Esimerkiksi Vahtola ja Linnanmäki jakavat espanjantaudin Suomessa neljään aaltoon.⁷

Uhrien kokonaismäärä Suomessa on Linnanmäen arvion mukaan 20 000-30 000 kuollutta, kuitenkin pelkkä kuolleiden määrä kuvastaa huonosti inhimillisen kärsimyksen määrää tai sairaudesta aiheutuvia toimeentulovaikeuksia.⁸ Kuolleisuuden arvioinnin epätarkkuus johtuu erityisesti siitä, ettei kuolinsyykaavakkeessa ollut erillistä kohtaa influenssalle, vaan kuolleet merkittiin usein joko muihin tauteihin tai keuhkotautiin.⁹

Espanjantautiin ei omana aikanaan vielä tunnettu rokotetta, eikä parantavaa lääkitystä ollut. Lääketiede ei tuntenut vielä influenssan taudinaiheuttajaa, pandemian alussa epäiltiin, ettei espanjantauti edes olisi influenssa. Hoitolinjaukset saattoivat vaihdella hyvinkin paljon. Lääkäreillä oli tapana julkaista lehdistössä omia ”hyväksi todettuja” hoito-ohjeitaan, joille myös oli usein käyttöä, sillä lääkäreitä oli liian vähän väkilukua kohden.¹⁰ Suomen terveydenhuoltojärjestelmä oli kokonaisuudessaan täysin alikehittynyt vastaamaan espanjantaudin kaltaisen tartuntataudin uhkaan. Tämän vuoksi lääkintähallitus ei kyennyt juuri vastatoimiin tartuntojen ehkäisemiseksi, jolloin myös paikallistason toimenpiteet jäivät hyvin vähäisiksi. Ohjeistuksia ja erilaisia kyselyitä lukuun ottamatta konkreettisiin toimiin ei ollut valmiutta. Kansalaisille yritettiin välittää viesti: pelkoon ja pakokauhuun ei ole syytä. Joidenkin lääkärien suhtautumista espanjantautiin voidaan kuvata jopa fatalistisena: se oli vain

⁷ Linnanmäki 2005, 70; Vahtola 1994.

⁸ Linnanmäki 2005, 190, 213-216

⁹ Vahtola 1994. Linnanmäki 2005, 153. Kuolinsyyntä määrittelijänä oli usein lähiomainen tai pappi, vain harva tapaus oli lääkärin diagnosoima. Kaupungeissa määrittely vähän tarkempaa.

¹⁰ Linnanmäki, 2005, 199-201.

välttämätön kärsimys, josta oli selvittävä. Kuitenkin suurin osa lääkäreistä teki sen hetkisen tiedon pohjalta parhaansa taudin pysäyttämiseksi.¹¹

1.3 Aiempi tutkimus

Espanjantaudista on tehty maailmalla suhteellisen paljon aiempaa tutkimusta. Suomessa espanjantautia koskevan tutkimuksen määrä on rajallinen: vain kaksi laajempaa tutkimusta on ilmestynyt. Ensimmäiseksi vuonna 2005 ilmestyi Eila Linnanmäen väitöskirja *Espanjantauti Suomessa: Influenssapandemia 1918-1920*. Teos onkin merkittävässä roolissa oman kandidaatin tutkielmani taustoittamisessa. Teoksen pohjalta olen saanut rakennettua valtakunnallisen kokonaiskuvan epidemian etenemisestä. Se sisältää myös jonkin verran arvokasta tietoa tavallisen kansan, lehdistön ja lääkäreiden suhtautumisesta espanjantautiin. Toinen tämän tutkimuksen kannalta keskeisessä roolissa oleva tutkimus on Pentti Mäkelän *Vuosien 1917-19 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi: historiallisepidemiologinen näkökulma Suomen väestön korkeaan tautikuolleisuuteen*. (2007) Mäkelän teos kertoo myös muista vuosina 1918-1920 Suomessa esiintyneistä kulkutaudeista, se antaa arvokkaan muistutuksen, ettei espanjantauti ollut ainoa ajanjakson merkittävistä kulkutaudeista. Jyväskylän yliopistossa on tehty espanjantautia käsittelevä pro gradu-tutkielma vuonna 2016: *Natalia Ahlströmin 46 viikkoa pandemian keskellä: vuosien 1918-1919 influenssapandemia Iso-Britanniassa The Manchester Guardianin, The British Medical Journalin ja parlamenttikeskusteluiden silmin*. Ahlströmin tutkimuksen näkökulmat ja lähestymistavat ovat hyvin lähellä omaa tutkimustani, joten tämä on suunnitteluvaiheessa ollut avuksi. Puhtaasti lehdistötutkimusten määrä on espanjantaudin kohdalla vähäinen, Suomea koskevia lehdistöä lähteenään käyttäviä tutkimuksia ei oikeastaan ole. Oman tutkimukseni näkökulma on siis poikkeava aiemmin tehdystä Suomen espanjantautitutkimuksesta.

Influenssapandemian aikana keskustelu lehdistössä ja lääketieteen alalla on ollut vilkasta, mutta sen jälkeen espanjantaudista ei ole ennen 1950-lukua tehty juuri tutkimuksia. Tämän jälkeen tutkimuksia on tullut useita, ja pandemia on jo nykyään aika hyvin tutkittu sairaus. Yleensä vakavat epidemiat tai pandemiat ovat myös innoittaneet useampiin tutkimuksiin, esimerkiksi AIDS ja SARS ovat toimineet useamman tutkimuksen innoittajina.¹² Nykyinen

¹¹ Tiitta 2009, 94-95

¹² Linnanmäki 2005, 13-15

pandemia, COVID-19, ei ole toiminut kimmokkeena tämän työn tekemiselle. Kuitenkin nykyinen uutisointi aiheesta on herättänyt pohtimaan omaa aihetta uudesta näkökulmasta.

1.4 Alkuperäisaineisto ja tutkimusasetelma

Lähdeaineistonani toimii kolme jyvaskyläläistä sanomalehteä vuosilta 1918-1920. Nämä ovat *Keskisuomalainen*, *Saarijärven Paavo* ja *Työn voima*. Lehdet ovat digitoituina versioina vapaasti saatavilla, joten niihin on ollut helppo päästä käsiksi. *Keskisuomalainen* ilmestyi tutkimusajanjaksolla 6 kertaa viikossa tiistaista sunnuntaihin. Muut kaksi lehteä ilmestyivät kolmesti viikossa. Kaikki sanomalehdet ovat ainoastaan nelisivuisia, ja näistäkin sivuista ainakin yksi on yleensä varattu mainoksille. *Työn voima* alkoi ilmestyä vasta 1919, kun muut sanomalehdet ilmestyivät säännöllisesti koko tarkasteluajankohdan läpi.¹³

Keskisuomalainen perustettiin vuonna 1917 *Keski-Suomen* ja *Suomalaisen* yhdistyessä. Taustaltaan *Keski-Suomi* oli nuorsuomalainen lehti, kun taas *Suomalainen* oli vanhasuomalainen. Yhdistymisen taustalla vaikuttaa puolueiden lähentyminen Jyväskylässä vuoden 1917 aikana. Keskisuomalaisen asema porvarillisten puolueiden lehtenä ei ollut alussa selkeä mutta lehti kuitenkin vakiintui vuonna 1918 edistyspuolueen lehdeksi. Tästä huolimatta se ei halunnut alussa tehdä vielä selkeää eroa kansalliseen kokoomukseen.¹⁴ *Keskisuomalaisen* kirjoittelu muodostaa suurimman osan lähdemateriaalistani, sillä olen valinnut yhteensä 53 juttua *Keskisuomalaisesta* analyysiin.

Saarijärven Paavo perustettiin vasta vuonna 1917 maalaisliiton lehdeksi. Sen perustamisen taustalla vaikutti maalaisliiton kannatuksen nopea kasvaminen Keski-Suomen alueella.¹⁵ *Työn voima* perustettiin vuonna 1917 lakkautetun *Sorretun Voiman* tilalle. Paikallinen suojeluskunta lopetti helmikuussa 1917 työväestön lehden *Sorretun voiman* julkaisun ja vangitsi sen päätoimittajan. Tilanteen rauhoituttua lehden johtokunta aloitti toiminnan uudelleen huhtikuussa 1919, nimi muutettiin vaan maltillisemmaksi *Työn voimaksi*.¹⁶ Puoluepoliittisesti *Työn Voima* liitetään sosiaalidemokraattiseen puolueeseen¹⁷. Tutkimukseen olen valinnut

¹³ Katso Tommila & Raitio 1976.

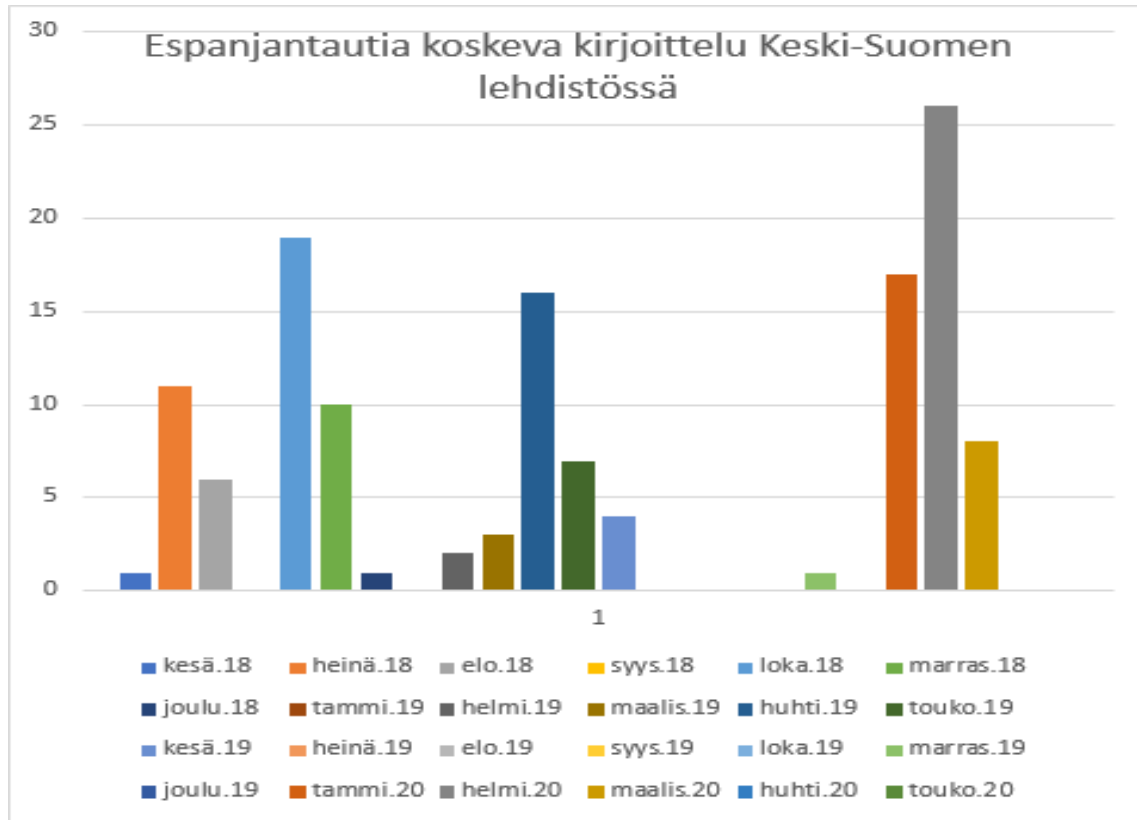
¹⁴ Tommila & Raitio 1976, 51-52.

¹⁵ Tommila & Raitio 1976, 57.

¹⁶ Tommila & Raitio 1976, 62-64.

¹⁷ Nygård & Salokangas 1987, 230.

yhteensä 23 juttua *Saarijärven Paavosta* ja *Työn voimasta*. Vähäinen määrä johtuu espanjantautia koskevan kirjoittelun pienestä määrästä.



Tutkimuksessani keskityn pääosin espanjantautiaaltojen aikana julkaistuihin juttuihin. Keski-Suomen lehdistö ei ole kirjoitellut espanjantaudista influenssa-aaltojen ulkopuolella, joten tämä valinta on pakon sanelema. Yllä olevasta taulukosta näkyy Keski-Suomen lehdistön espanjantautia koskevan kirjoittelun määrät kuukausittain. Influenssa aaltojen ajankohdat näkyvät kirjoittelussa piikkeinä. Nähtävissä on siis, ettei kirjoittelua ollut espanjantauti aaltojen ulkopuolella, vaan kirjoittelun määrä putoaa välittömästi aallon loppuessa. Esimerkiksi Linnanmäki on väitöskirjassaan tehnyt samankaltaisia ratkaisuja lehdistölähteiden käytössä. Ahlström on myös tehnyt samankaltaisia huomioita pro gradussaan, *Manchester Guardianin* kirjoittelu espanjantaudista keskittyi juuri influenssa-aaltojen ajankohtiin.¹⁹

¹⁸ Keski-suomalaisen, Saarijärven Paavon ja Työn Voiman kirjoittelu espanjantaudista kesäkuusta 1918 toukokuuhun 1920. Työn Voima lisää neljännän aallon aikana kirjoittelun kokonaismäärää vuonna 1920.

¹⁹ Linnanmäki 2005, 31. Ahlström 2016, 26, 63.

Lehdet pyrkivät yleensä tuottamaan lukijakuntaa kiinnostavaa sisältöä. Tämä tarkoittaa, että eri sanomalehdet uutisoivat asioista, joiden arvelevat kiinnostavan lukijakuntaa. Jos lehdistö ei ole ollut kiinnostunut jostain asiasta, niin todennäköisesti lukijakuntakaan ei koe asiaa merkityksellisenä. Toisaalta lehtien kirjoitteluun vaikuttavat myös muut asiat, joten aivan suoria johtopäätöksiä on hyvä välttää. Kaikki kolme lehteä ovat puoluepoliittisesti sitoutuneita, joten voidaan olettaa lehden sisällönkin olevan pitkälti poliittisesti väritynyttä. On kuitenkin huomioitava, että kulkutauti ei välttämättä ole kovin mielipiteitä jakava aihealue.

Alkuperäisaineistoni on aikalaisen näkemys, ja sen hetkinen tieto uudesta kulkutaudista. Todennäköisesti tietoa on ollut saatavilla rajoitetusti ja se on ollut osittain ristiriitaistakin. On otettava huomioon, etteivät lehtiin kirjoittavat henkilöt ole useinkaan olleet lääkäreitä tai asiantuntijoita, vaan kirjoittaja on usein ollut toimittaja.²⁰ Kirjoittajat ovat voineet vaihdella hyvinkin paljon, useiden juttujen kohdalla kirjoittajaa ei edes tiedä. Aihettani lähestyn siis median näkökulmasta. Kuitenkin tutkiessani lehdistön kirjoittelua espanjantaudista, ei ole välttämättä relevanttia edes tietää, onko lehdissä kirjoitetut asiat paikkaansa pitäviä. Tärkeää on osata sijoittaa lehdessä kirjoitetut jutut osaksi ajallista kontekstia, ja ymmärtää ne oman aikakautensa tuotteina.

1.5 Metodi ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tarkempana tutkimusmetodinä toimii lähiluku. Pyrin vertailemaan uutisissa esiintyvää kielenkäyttöä keskenään, ja löytämään siitä eroja ja yhtäläisyyksiä. Sijoitan espanjantautia koskevan kirjoittelun osaksi laajempaa sanomalehdissä käytyä keskustelua, esimerkiksi huomioimalla niiden sijainnin ja asettelun suhteessa muihin uutisiin. Tutkimuksessani jaan sanomalehti jutut erilleen alaluokkiin, jolloin huomioin juttutyyppeiden yleiset piirteet. Jaottelussa olen käyttänyt apuna aiheeseen liittyvää tutkimusta.²¹ Pyrin vertailemaan juttuja myös eri aaltojen aikana julkaistuja juttuja, jotta huomaisin uutisoinnissa tapahtuneet mahdolliset muutokset. Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten Jyväskylän paikallislehdistö uutisoi espanjantaudista vuosina 1918-1920?
2. Tapahtuiko uutisoinnin tyyllissä muutoksia tarkasteluajanjaksolla? Millaisia muutokset olivat?

²⁰ Myös muutamia lääkärien kirjoittamia juttuja sisältyy lähdemateriaaliin.

²¹ Pietilä 2008.

2. Uutisointi ensimmäisen espanjantautiaallon yhteydessä

Ensimmäinen maininta espanjantaudista oli *Saarijärven Paavossa* 15.06.1918, jossa kerrotaan Espanjassa leviävästä uudenlaisesta kuumetaudista. Myös muualla Euroopassa olevista tartunnoista on maininta, Suomea ei vielä tässä vaiheessa mainita. Taudin kerrotaan sairastuttavan paljon ihmisiä, mutta kuolleisuus ei kuitenkaan ole erityisen korkea.²² Tässä vaiheessa uutisoinnissa oli yleistä, että influenssa liitetään Espanjaan, sillä siellä taudista uutisoitiin ensimmäisenä. Muut lehdet eivät vielä kesäkuussa reagoineet espanjantautiin. Ensimmäinen uutinen *Keskisuomalaisessa* on 9.7.1918, joka käsitteli espanjantaudin nimellä liikkuvan kulkutaudin levinneen laajalti ympäri Suomea. Uutisen mukaan Helsingissä on paljon tautitapauksia, myös Jyväskylässä olevista tartunnoista kerrotaan.²³ Mäkelän tutkimuksen mukaan espanjantauti levisi Jyväskylään juuri heinäkuun alussa 1918. Mäkelä on määrittänyt ajankohdan piirilääkäriaineistojen perusteella. *Keskisuomalaisen* ensimmäiset kirjoitukset siis ajoittuvat aika lailla samoin kuin espanjantaudin leviäminen paikkakunnalle.²⁴

2.1 Uutisoinnin tyyli ensimmäisen aallon aikana

Uutiset influenssan ensimmäisen aallon yhteydessä ovat pääosin pieniä, ja keskittyvät eri kaupunkien sairastavuus tilanteen läpikäyntiin. Uutiset ovat yleensä myös lehden sisäsivuilla, eikä niille ole annettu paljon palstatilaa. Uutisten määrä on vähäinen, vain muutama pieni uutinen viikossa koko ensimmäisen aallon ajan. Kaikissa espanjantautia käsitelävissä jutuissa ei ole edes otsikkoa, vaan ne on julkaistu lehdissä olevassa ”pikku uutiset”²⁵ osiossa.²⁶ Heinäkuun alussa julkaistiin kuitenkin aiheeseen liittyen kaksi pakinaa. Molemmissa espanjantautia nimitetään ”espanjalaiseksi”. Ne on kirjoitettu nimimerkillä ”Sepeteus”, tekijä on ilmeisesti sama henkilö. Pakinat ovat tyyliltään hyvin kepeitä ja humoristisia. Toinen pakinoista kertoo kuvitteellisesta espanjantautitapauksesta Jyväskylässä:

Se valitsi uhrikseen hra Tynkkysen wiime lauantaina. Hra Tynkkynen, allekirjoittanut ja pari muuta harjoittivat erästä tunnettua pahetta kortinlyöntiä, kuin hra Tynkkysen leuvat alkoivat arweluttavasti lotista eli ”hakata kaalia”, ja aivan

²² Saarijärven Paavo 15.6.1918, ”Kuumetautia espanjasta”.

²³ Keskisuomalainen 9.7.1918, ”Espanjan tauti”

²⁴ Mäkelä 2007, 320.

²⁵ Tässä kohdassa julkaistavat kirjoitukset ovat lyhyitä ja raporttimaisia. Myös kirjaisinkoko on pienempi.

²⁶ Keskisuomalainen 13.7.1918, ”Kuinka Espanjantauti leviää”; Keskisuomalainen 24.7.1918, ”Espanjan tauti”.

kuin kallion kolosta kuului hra Tynkkysen ääni: ”wilu karmii niin vietävästi selkääni.”²⁷

Tässä katkelmassa espanjantautiin yhdistetään paleleminen, vilun tunne ja oireiden äkillinen ilmestyminen. Pakina puhuu aiheesta hyvin kevyeen sävyyn. Pakinan päähenkilö Tynkkynen sairastaa influenssaa muutaman päivän liioitellen kärsimyksiään valtavasti, ja parantuu lopulta nopeasti. Pakinat kuitenkin tiedostavat jo influenssan vakavuuden, sillä tekstissä mainitaan influenssan joissain tapauksissa kehittyvän keuhkotaudiksi²⁸, joka johtaa pakinan mukaan lopulta kuolemaan.²⁹ Toinen pakinoista kommentoi espanjantaudin taudinaiheuttajan löytymistä. Se ilmeisesti pyrkii kommentoimaan ensimmäisen aallon yhteydessä vallinnutta keskustelua espanjantaudin taudinaiheuttajasta.³⁰ Keski-Suomenkin lehdistössä uutisoitiin virheellisesti muutamaankin eri kerran espanjantaudin ”basillin” löytyneen.

2.2 Onko espanjantauti influenssaa?

Ensimmäisen aallon aikana lehdistössä ei vielä välttämättä viitattu espanjantautiin influenssana. Useat uutiset puhuvat espanjantaudista influenssan kaltaisena sairautena. Ilmeisesti ei siis ollut vielä varmaa tietoa tai yhteistä päätöstä espanjantaudin luokituksesta sairautena. Väitettä, espanjantauti ei ole influenssaa, saatettiin myös pitää niin naurettavana, että siitä oli syytä uutisoida. *Saarijärven Paavo* uutisoi 6.8.2018 aiheeseen liittyen. Uutisen mukaan espanjantauti on kokonaan uudenlainen sairaus, vaikka oireet ovatkin hyvin samankaltaiset kuin influenssalla. Väite perustellaan monista sairaista otetuilla näytteillä, joissa ei ole esiintynyt ”influenssa basillia”.³¹ Tämän jälkeen uutisissa espanjantauti kuitenkin pääosin yhdistettiin influenssaan. Linnanmäen mukaan tavallinen kansa ei aluksi voinut ymmärtää espanjantaudin olevan influenssaa, sillä influenssaa ei pidetty vaarallisena sairautena. Tähän on osittain voinut olla syynä influenssan sekoittaminen tavalliseen nuhakuumeeseen. Sekoittaminen on täysin mahdollista, sillä kaikkien näiden tartuntatautien oireet ovat hyvin samankaltaisia: kuumetta, yskää ja lihaskipuja. Suurin osa lääkäreistä kuitenkin piti espanjantautia influenssana.³²

²⁷ Keskisuomalainen 10.7.1918, ”Espanjantauti”.

²⁸ Viittaa ilmeisesti keuhkokuumeeseen tai keuhkoputkentulehdukseen.

²⁹ Keskisuomalainen 10.7.1918, ”Espanjantauti”.

³⁰ Keskisuomalainen 19.7.1918, ”Nyt se on löytynyt”

³¹ Saarijärven Paavo 6.8.1918, ”Espanjantauti Ruotsissa”.

³² Linnanmäki 2005, 189-190

Ensimmäisen aallon aiheuttama uutisointi loppui elokuun loppuun mennessä, seuraavat maininnat espanjantaudista ovatkin vasta toisen influenssa aallon yhteydessä. Kuten jo todettua influenssan kiinnostavuus aiheena loppuu välittömästi tautitapausten vähentyessä.

3. Uutisointi toisen aallon yhteydessä

Espanjantaudin toisen aallon uutisointi alkoi lokakuussa 1918, uutisointi jatkuu aina marraskuun loppuun saakka. *Keskisuomalaisessa* on 8.10.1918 kaksi uutista espanjantaudista, jotka käynnistivät toista aaltoa koskevan uutisoinnin. Toinen uutinen käsittelee Suomen sairastavuustilannetta, siinä käydään läpi eri paikkakuntien tartuntatilanteet. Uutinen mainitsee, että esimerkiksi Pieksämäellä ja Kemissä jopa 90% väestöstä on saanut tartunnan. Lääkäreiden puutteesta kerrotaan myös, sillä uutisen mukaan piirilääkärille on lähetetty vetoamus lääkärin toimittamiseksi paikkakunnalle. Toisessa uutisessa käydään läpi espanjantaudin leviämistä Ruotsissa.³³ Espanjantaudin on jo tässä vaiheessa huomattu aiheuttavan huomattavaa kuolleisuutta, sillä useissa uutisissa on mainintoja espanjantautipotilaiden hautaamisista. Hautaamiseen liittyvät maininnat kertovat usein hautaustavan muutoksista, ja pappien määrästä hautauksen toimittamisessa. Ututisten tyyli on muuttunut pääosin hyvinkin vakavaksi.

26.10.1918 espanjantaudista on laaja artikkeli *Keskisuomalaisen* etusivulla. Tämä juttu liittyy espanjantaudin, ensimmäistä kertaa tarkasteltavissa lehdissä, vuosien 1889 - 1890 influenssapandemiaan. Tätä tautia kutsuttiin yleisesti nimillä ryssänuha tai ryssäkuume³⁴. Tämä oli ensimmäinen modernin ajan pandemia, sillä se aiheutti huomattavaa sairastavuutta ympäri Eurooppa. Esimerkiksi Saksassa ja Isossa Britanniassa pandemiaan liittyen käytiin laajaa keskustelua. Tämä pandemia ei kuitenkaan aiheuttanut samanlaista kuolleisuutta kuin espanjantauti, kuitenkin myös ryssänuha oli vaarallinen erityisesti vanhoille ja sairaille. Linnanmäen mukaan vain vanhimmat ja kokeneimmat lääkärit osasivat yhdistää espanjantaudin vuosien 1889 - 1890 influenssapandemiaan.³⁵

³³ Keskisuomalainen 8.10.1918, "Espanjantauti".

³⁴ Kirjallisuudessa pandemiasta käytetään yleisesti nimeä ryssäkuume. Katso Mäkelä 2007, 287.

³⁵ Linnanmäki 2005, 54; Mäkelä 2007, 287-288.

3.1 Espanjantaudin hoitoa käsittelevät jutut

Vaikkakin tauti on vanha tuttu, eivät tiedemiehettään vielä ole aivan selvillä siitä mikä bakteerilaji tahi pieneliö se oikeastaan on, joka on tautiin syypäänä. (...) Tartunta aine piilee suun, nielun ja nenän limassa sekä sairaasta lähtevissä ysköksissä ynnä tällä limalla tahrituissa esineistä³⁶

Katkelmassa on esillä vuoden 1918 tieto influenssan tartuntatavasta. Kuten katkelmassa sanotaan itse taudinaiheuttajasta ei ole vielä varmuutta, mutta influenssan tiedetään jo tarttuvan sairaasta henkilöstä toiseen pisaratartuntana³⁷. Tässä vaiheessa lehtien sivuille alkaa ilmestyä espanjantaudin hoitoon liittyviä artikkeleita. Artikkelit saattoivat olla viranomaisten julkaisemia tiedonantoja tai lehden itse asiantuntija-avulla tekemiä. On myös muutama lääkärin omalla nimellä julkaisemia hoito-ohjeita, joissa yleensä kerrottiin lääkärin omista ”hyviksi todetuista” influenssan hoitokeinoista. Artikkelit kertoivat tartuntojen ennaltaehkäisystä ja influenssan hoidosta. Ennaltaehkäisyä koskevat ohjeet painottivat käsienspesun, henkilökohtaisen hygienian ja väkijoukkojen välttämisen tärkeyttä. Yleensä terveitä ihmisiä suositeltiin viettämään aikaa ulkoilmassa. Sairaita neuvottiin yskimään ja aivastamaan nenäliinaan. Lattialle sylkemisen katsottiin myös olevan haitallista.³⁸

Yleensä ohjeet suosittelivat potilaille hoidoksi vuodelepoa ja lämmintä juotavaa. Levon tärkeyttä usein korostettiin, jolloin potilaan piti mennä lepäämään heti kuumeen nousua. Ohjeissa ei suositeltu kuumetta laskevia lääkkeitä, kuten aspiriinia, vaan näitä pidettiin jopa haitallisina sairaille. Erikoisimmat hoito-ohjeet korostivat erilaisten kylmä vesi/sprii hierontojen merkitystä ja erilaisia kylpyjä. Ohjeissa yleensä kerrottiin näiden keinojen estävän influenssan kehittymistä vaaralliseksi keuhkotaudiksi.³⁹

3.2 Lääkintöhallituksen tiedonanto

Keski-Suomen lehdistö oli pohjustanut lääkintöhallituksen tiedonannon julkaisua mainitsemalla useissa espanjantautia käsittelevissä uutisissa, että lääkintöhallitus on tehnyt toimenpiteitä leviämisen ehkäisemiseksi, ja odotettavissa on myös tiedonanto. Näissä artikkeleissa mainitaan usein lisäksi lääkintöhallituksen aktiivisuudesta espanjantaudin

³⁶ Keski-suomalainen 16.10.1918, ”Espanjantauti”.

³⁷ Lehtien käyttämässä kielessä tätä termiä ei esiinny.

³⁸ Keski-suomalainen 1.6.1919, ”tietoja ja ohjeita influenssan(espanjantaudin) vastustamiseksi”

³⁹ Keski-suomalainen 16.10.1918, ”Espanjantauti”, Keski-suomalainen 27.10.1918, ”Hyvä keino espanjantaudin aiheuttamaa keuhkokuumetta vastaan”.

suhteen.⁴⁰ Tämä on erikoista, sillä lääkintöhallituksen toimenpiteet jäivät todellisuudessa hyvin suppeiksi⁴¹. Todennäköisesti viranomaiset ovat halunneet viestiä kansalle tilanteen olevan hallinnassa.

Keskisuomalaisessa ja Saarijärven Paavossa julkaistiin 17.10.1918 lääkintöhallituksen tiedonanto, jotka ovat lehdissä täsmälleen samanlaiset. Vastaava tiedonanto ilmestyi samansisältöisenä myös 1919 ja 1920. Lääkintöhallitus on julkaissut tiedonannon useimmissa lehdissä tarkoituksenaan lisätä ihmisten tietoisuutta influenssan hoidosta ja ennaltaehkäisystä⁴². Tiedonannossa kerrotaan perusasiat espanjantautiin liittyen: espanjantauti on influenssaa, joka leviää ”kurkun ja nenän liman sylkypisaroiden välityksellä”. Ilmeisesti jo tässä vaiheessa lääkärit arvelivat influenssan leviävän pisaratartuntana. Tästä ei kuitenkaan ole täyttä varmuutta, sillä tiedonannossakin vedotaan kokemuspohjaiseen tietoon. Espanjantaudin tautitapausten määrästä Suomessa ei ole myöskään minkäänlaista mainintaa, sillä edes taudin leviämistä Suomessa ei kerrota. Tämän jälkeen siirrytään antamaan ohjeita uusien tartuntojen välttämiseksi, ihmisiä kehoitetaan välttämään ihmisjoukkoja ja huolehtimaan henkilökohtaisesta hygieniasta, erityisesti käsienpesun katsottiin olevan tarpeellista. Loppuosassa annetaan yksinkertaiset ohjeet sairastuneiden hoitoon: ihmisten pitää heti sairastuttuaan mennä vuoteeseen ja levätä tervehtymiseen saakka. Töihin saa mennä vasta, kun potilas kokee olonsa hyväksi ja terveeksi. Tekstin loppuun on vielä laitettu suurennetulla kirjasimella erityishuomio saunomisen välttämiseksi. Nämä ovatkin yleisimmät ohjeet, jotka espanjantaudin hoidosta annettiin lehtien kirjoittelussa.⁴³

3.3 Miten kuolleisuudesta puhuttiin?

Saarijärven Paavon espanjantautia ja muita kulkutauteja koskeva uutisointi tuntui välillä sensaatiohakuiselta. 7.11.1918 julkaistussa uutisessa käsitellään Ruoveden suurta kuolleisuutta, jolloin uutisen mukaan samalla kertaa haudattiin 42 vainajaa. Erityisesti maininta, ”wanhat ihmiset sanovat nykyisen kuolevaisuuden lähentelevän suurten nälkävuosien kuolleisuutta”⁴⁴ on huomiota herättävä. Jos kuolleisuutta verrattiin suurten nälkävuosien tasoon, niin kuolleita oli myös oltava jonkin verran. Suuret nälkävuodet olivat viimeinen suuri nälänhätä Suomessa 1800-luvun loppupuolella. *Saarijärven Paavon* etusivulla

⁴⁰ Keskisuomalainen 12.10.1918, ”Espanjantauti”.

⁴¹ Tiitta 2009, 94-95.

⁴² Katso myös Tiitta 2009, 94.

⁴³ Keskisuomalainen 17.10.1918, ”Espanjantaudin lewenemisen ehkäiseminen”.

⁴⁴ Saarijärven Paavo 7.11.1918, ”Kuolema tulee”.

14.11.1918 julkaistussa pääkirjoituksessa otetaan kantaa huomattavan suureen kuolleisuuteen. Erityisesti kuolleiden suurta kokonaismäärää koko maan tasolla pidetään hälyttävänä, syyksi korkealle kuolleisuudelle esitetään sisällissotaa ja kulkutauteja. Vaikka pääkirjoituksen kieli onkin osittain jopa liioittelevaa, sitä ei voi jättää huomiotta. Se on kuitenkin aikalaisen oma näkemys tilanteesta, joka voi kuvastaa suuremman ihmisryhmän ajatuksia.⁴⁵ Pääkirjoitus edustaa lehden kantaa asiaan, joten sen merkitys on suurempi tavalliseen uutiseen verrattuna. Nämä uutiset eivät kuitenkaan kerro kaikkien kuolleiden olevan espanjantaudin aiheuttamia, joten tulkinnoissa on syytä olla varovainen. On merkittävää, että suurta kuolleisuutta korostavat uutiset erottuvat tyyliltään muista. Esimerkiksi *Keskisuomalaisessa* ei ole ainakaan vastaavalla tyylillä kirjoitettuja suuresta kulkutautikuolleisuudesta kertovia uutisia.

4. Espanjantaudin kolmas aalto keväällä 1919

Toisen aallon jälkeen uutisointi espanjantaudista loppui kokonaan marraskuussa 1918. Seuraavat uutiset paikallislehdistössä ilmestyivät vasta kolmannen aallon aikana 29.3.1919. Uutiset ovat pieniä, ja ne on julkaistu ainoastaan ”pikku uutiset” osiossa ilman otsikkoa olevina ilmoituksina. Sisällöltään ne käsittelevät Helsingin sairastavuustilannetta.⁴⁶ Ensimmäiset normaalikokoiset uutiset espanjantaudista julkaistiin vasta huhtikuussa 1919. Linnanmäen mukaan Helsingissä espanjantaudin kolmas aalto oli erityisen voimakas maalisi- ja huhtikuussa 1919, jolloin myös alueen kuolleisuus nousi paikoin todella suureksi⁴⁷. Huomiota herättävä uutinen Helsingin kuolleisuudesta ilmestyi *Keskisuomalaisessa* 9.4.1918, jonka mukaan ruumiita kuljetettiin Malmin hautausmaalle junalla ja hautaamiseen tarvittiin peräti 8 pappia. Ilmeisesti junalla tapahtuva ruumiskuljetus ei ollut mitenkään poikkeuksellista, tällä kertaa junassa vain piti olla ruumiiden paljouden vuoksi useita vaunuja.⁴⁸ Helsingin tilannetta koskeva uutisointi jatkui koko toisen aallon ajan, ja vain muutama uutinen käsittelee muiden paikkakuntien sairastavuutta. Helsinkiä koskevat uutiset kertoivat yleensä kyseisen viikon sairastavuuden ja kuolleisuuden määrän, ja vertasivat niitä aiempien viikkojen tilastoihin. Kuitenkin espanjantautiin toisen aallon aikana Helsingissä kuolleiden määrään suhteutettuna uutisointi on ollut hyvin maltillista, sillä uutiset olivat pieniä ja ainoastaan lehtien sisäisivuilla.⁴⁹

⁴⁵Saarijärven Paavo 14.11.1918, ”Kuoleman liikkeessa talosta taloon”.

⁴⁶ Keskisuomalainen 29.3.1920, ei otsikkoa.

⁴⁷ Linnanmäki 2005, 101.

⁴⁸ Keskisuomalainen 9.4.1919, ”Espanjantauti Helsingissä”.

⁴⁹ Keskisuomalainen 12.4.1919, ”Espanjantauti”; Keskisuomalainen 23.4.1919, ”Espanjantauti”.

4.1 ”Miksi voimakkaimmat sortuvat espanjantautiin?”⁵⁰

Espanjantaudin erikoinen piirre oli sen erityinen vakavuus 20-40-vuotiaiden ikäryhmässä. Tämä ei ole tavallista influenssalle, sillä yleensä riskiryhmässä ovat lähinnä iäkkäät henkilöt. Kuolleisuustilastoissa tämä espanjantaudin ominaisuus näkyy yleensä piikkinä noin 18-40-vuotiaiden ikäryhmässä. Omana aikanaan ominaisuus on lisännyt espanjantaudin pelkoa, ja taudin saamaa huomiota. Rasmussen mainitsee artikkelissaan lääkärien käyneen vuodesta 1918 alkaen jatkuvaa keskustelua aiheesta. Tämä espanjantaudin piirre pysyi samanlaisena joka puolella maailmaa koko influenssapandemian ajan. Syystä tähän ilmiöön ei ole varmuutta, useita teorioita asiaan liittyen on kuitenkin kehitetty.⁵¹

Useat tutkijat ovat lähestyneet nuorten aikuisten suurta kuolleisuutta yhteiskunnallisista tekijöistä. Erityisesti on nostettu esiin viruksen tausta ensimmäisen maailmansodan juoksuhaudoissa. Olosuhteet virusevoluutiolle on esitetty olleen otolliset sotilasleirien ja juoksuhautojen kaltaisissa ympäristöissä, sillä sotilasleirien väestö keskittyy juuri 20-40-vuotiaiden ikäryhmään. Kuitenkaan geneettisissä tutkimuksissa viruksesta ei ole löydetty rakennetta, joka vaikuttaisi virulenssiin spesifin ikäryhmän kohdalla. Selitystä on myös etsitty immunologian puolelta: nuorten aikuisten hyvän immuunipuolustuksen on esitetty kääntyneen heitä vastaan espanjantautiviruksen kohdalla⁵². Tehokkuuden on esitetty aiheuttaneen yliaktiivisen reagoinnin espanjantautivirukseen, mikä on johtanut esimerkiksi voimakkaaseen tulehdusreaktioon, ja voimakkaaseen nesteiden kertymiseen keuhkoissa. Tätä hypoteesia on kritisoitu espanjantauti kuolleisuuden nopealla laskulla iän myötä, immuunipuolustus nimittäin heikkenee hitaasti ikääntyessä. Toisaalta muidenkaan pandemioiden kohdalla ei ole ollut havaittavissa vastaavaa ilmiötä, joka heikentää uskottavuutta jollain tasolla.⁵³ Mielenkiintoinen selitys liittyy keuhkotuberkuloosiin⁵⁴, 1910-luvulla se oli hyvin yleinen sairaus myös 20-40-vuotiaiden ikäryhmässä. On esitetty, että vakavien tautitapausten taustalla on usein voinut olla piilevä keuhkotuberkuloosi. Tarkkaa analyysiä keuhkotuberkuloosin ja espanjantaudin suhteesta on kuitenkin täydellä varmuudella vaikea tehdä. Esimerkiksi Linnanmäki pitää väitöskirjassaan espanjantaudin ja keuhkotuberkuloosin välistä yhteyttä todennäköisenä.⁵⁵

⁵⁰ Keskisuomalainen 27.4.1919, ”Espanjantauti”.

⁵¹ Rasmussen 2014, 347-348.

⁵² Immuunipuolustus vahvimmillaan 20-40-vuotiaiden ikäryhmässä

⁵³ Linnanmäki 2005, 168-169.

⁵⁴ Bakteerin aiheuttama krooninen sairaus, josta on useita muotoja. Ajanjakso tartunnasta sairastumiseen ja lopulta kuolemaan voi olla jopa kymmeniä vuosia.

⁵⁵ Linnanmäki 2005, 170-171.

Keski-Suomen lehdistössä tätä ilmiötä käsitellään eri aaltojen aikana useammassakin eri jutussa. Jo toisen aallon aikana 24.11.1918 asiaan viitattiin ”viikon varrelta”⁵⁶ palstalla. Kirjoittajan mukaan suureen espanjantauti- ja kulkutautikuolleisuuteen terveitten aikuisten ryhmässä oli syynä Suomen huono ravitsemustilanne. Vaikka pakina ei tarjoakaan erityistä lisätietoa osoittaa se, että myös paikallistasolla on kiinnitetty huomiota nuorten aikuisten suureen kuolleisuuteen jo marraskuussa 1918.⁵⁷ Kolmannen aallon aikana mainintoja nuorten aikuisten suuresta kuolleisuudesta oli paljon Keski-Suomen lehtien kirjoittelussa. Eräässä aiheeseen keskittyvässä uutisessa ilmiötä selitetään:

heikkojen ihmisten ruumiiseen pääsee aina helposti tunkeutumaan paljon basilleja, jotka muodostavat heidän vereensä paljon vastamyrkkyjä. Jos nyt espanjantaudin basilleja pääsee tunkeutumaan heidän kehoonsa niin nuo basillien synnyttämät vastamyrkyt tuhoavat niitä ja tauti on vain lievää.⁵⁸

Katkelmassa kuvataan lehdistössä julkaistua selitysmallia nuorten aikuisten suureen kuolleisuuteen. Teoria on julkaistu kirjoittajan nimellä, ja se on ilmeisesti lääkärin oma selitysmalli ilmiölle. Ei ole varmuutta uskoivatko lukijat näitä lehdissä julkaistuja teorioita aiheesta. Jatkuvat maininnat aiheesta kertovat aiheen olleen esillä myös Jyväskylässä.

4.2 Espanjantaudin kolmas aalto Jyväskylässä

Espanjantaudista Jyväskylässä on paikallislehdissä todella vähän uutisia, yleensä paikallistason sairastumiset kuitataan vaan mainitsemalla myös Jyväskylässä sattuneen sairastumisia. Yleensä uutiset ovat pieniä, ja ne eivät sijaitse keskeisillä paikoilla. Paikalliset sairastapaukset eivät siis ole kiinnostaneet Keski-Suomen lehdistöä merkittävässä määrin.

Kolmannen aallon aikana huhti- ja toukokuussa 1919 uutisoidaan kuitenkin jonkin verran paikallisista sairastumisista. 23.4.1919 olleessa uutisessa kerrotaan lyhyesti espanjantaudin leviämisestä Jyväskylään.

Espanjantauti on alkanut levitä Keski-Suomeen entistä vaarallisempana. Muutamista taloista Jyväskylän lähistöllä on kuulemamme mukaan koko talonväki

⁵⁶ Tässä kohdassa keskusteltiin ajankohtaisista asioista, yleensä vähän kepeämmällä tyylillä.

⁵⁷ Keski-suomalainen 24.11.1919, ”Viikon varrelta” toinen katkelma.

⁵⁸ Keski-suomalainen 27.4.1919 ”Miksi voimakkaimmat sortuivat espanjantautiin”.

sairaana: onpa useita kuollutkin tähän ankaraan kulkutautiin. On senvuoksi syytä noudattaa mitä suurinta varovaisuutta.⁵⁹

Merkittävää on, että tässä uutisessa ilmeisesti tiedostetaan jo tilanteen vakavuus, lehdistössä ei kuitenkaan uutisoida minkäänlaisista toimista leviämisen ehkäisyyn tai hoitopaikkojen järjestämiseen liittyen. Muutamaa päivää myöhemmin *Keskisuomalaisessa* julkaistussa uutisessa kerrotaan paikkakunnalla olevan kunnanlääkärin mukaan jo 200 tapausta. Uutisen mukaan influenssa on kuitenkin ollut ”vaarallisempaa laatua” vain yksittäisissä taloissa.⁶⁰ Ilmeisesti paikallisen tason sairastapaukset ovat siis uutisoinnin arvoisia asioita, mutta eivät nouse millään lailla esille tyyliltään ja sijainniltaan. Mäkelän tutkimuksen mukaan espanjantauti levisi Jyväskylään ja aiheutti epidemian, mutta kuolleisuus pysyi kuitenkin suhteellisen matalana. Espanjantaudin toiselle aallolle oli ominaista sen erilainen esiintyminen eri paikkakunnilla. Useissa paikoissa epidemia oli lievempi, ja se ei aiheuttanut esimerkiksi Helsingin kaltaista suurta kuolleisuutta.⁶¹

5. Espanjantaudin neljäs aalto

Uutisointi espanjantaudin neljännen aallon yhteydessä alkoi 10.1.1920 uutisella, jossa kerrotaan uusista influenssatartunnoista ympäri maata.⁶² Myös *Keskisuomalainen* aloittaa espanjantautia koskevan uutisoinnin vain päivää myöhemmin. 11.1.1920 ilmestyneessä lyhyessä uutisessa mainitaan erityisesti Helsingissä olleen paljon influenssatartuntoja jo kuukauden alussa tammikuussa 1920.⁶³ Nämä pienet uutiset aloittivat espanjantautia koskevan kirjoittelun Jyväskylän lehdistössä. Ilmeisesti tässä vaiheessa kulkutauti koettiin vielä niin kaukaiseksi asiaksi, että siitä kertovat uutiset olivat pienempiä. Asian muuttuessa konkreettiseksi espanjantaudin kirjoittelun saama palstatila hieman kasvaa. Helsingin espanjantautiepidemia saa paljon huomiota talvella 1920, ja hyvin moni espanjantautia käsittelevä uutinen ainakin mainitsee Helsingin sairastavuuden.

Kolmannen ja neljännen aallon välillä oli useamman kuukauden ajanjakso, jolloin influenssasta ei kirjoiteltu lehdessä. Tällä kertaa aaltojen väli oli peräti puoli vuotta, joka on

⁵⁹ *Keskisuomalainen* 23.4.1919, ”espanjantauti”.

⁶⁰ *Keskisuomalainen* 27.4.1919, ”espanjantauti”.

⁶¹ Mäkelä 2007, 320.

⁶² Saarijärven Paavo 10.1.1920, ei otsikkoa.

⁶³ *Keskisuomalainen* 11.1.1920, ei otsikkoa.

pitkä aika sanomalehtikirjoittelun suhteen. Kirjoittelun tyyli neljännen aallon aikana ei poikennut aiempien kolmen aallon kirjoittelun tyylistä. Uutisia oli vähän ja ne olivat pääosin lyhyitä sekä sijaitsivat lehtien sisäsivuilla.

5.1 “Koko talo kylmillä, talonväki kuollut sukupuuttoon”⁶⁴

Koko maassa laajaa huomiota sai Lapin espanjantautiepidemia talvella 1920. Lapin tartunnat alkoivat tammikuussa 1920, jolloin tauti levisi nopeasti kylästä kylään. Useilla paikkakunnilla väkilukuun suhteutettu sairastavuus ja kuolleisuus olivat Suomen korkeimpia. Myös muilla syrjäseuduilla Suomessa ja ulkomailla on esimerkkejä samansuuntaisista tapahtumista: tartuntataudin levitessä syrjäisten ihmisryhmien keskuuteen tuloksena oli usein huomattava sairastavuus, ja muuta väestöä korkeampi kuolleisuus. Syrjäisissä ja vaikeissa oloissa elävän Lapin väestön keskuuteen levitessään espanjantauti aiheutti humanitäärisen kriisin. Uhrit menehtyivät usein perushoivan puutteeseen, sillä koko talonväen ollessa sairaana ei ollut ketään lämmittämässä pirttiä ja tekemässä ruokaa.⁶⁵ Lapin epidemiasta uutisoitiin laajasti myös Jyväskylän paikallislehdistössä. Erityisesti huomiota saivat järkyttävät ja surulliset tapausesimerkit kokonaisten perheiden menehtymisestä.

Kun eräs Sodaninkylän kauppias ästettään pistäytyi Sarapiaran taloon, jota on Wutenian ja Wuotson välissä oli talo aivan kylmillä, ja avattuaan oven näki hän, että talon emäntä makasi kuolleena sängystä. Penkillä makasi kuolleena talosta ollut työmies, ja talon kolme lasta läjästä lattialla.⁶⁶

Tässä katkelmassa kerrotaan tapausesimerkki Lapista. Vastaavanlaiset kertomukset olivat lehdistössä aika yleisiä neljännen aallon aikana. Vastaavia tarinoita kerrottiin lehdistössä useampia ja yleensä tarinoissa nousee esille samoja piirteitä: syrjäinen talo, kaikki kuolleita tai kuolemassa, eikä kukaan ole hoitamassa. Ilmeisesti tarinat ovat herättäneet suurta järkytystä omana aikanaan, sillä niistä uutisointi oli todella laajaa.

Lapin lääkäri- ja sairaanhoitajatilanne oli vaikea vuosina 1918-1920, sillä alueella oli vain kolme piirilääkärinä. Näiden lisäksi alueella toimi muutamia yksittäisiä lääkäreitä. Vuodepaikkojen ja hoitotilojen määrä oli myös koko alueella todella vähäinen.⁶⁷ Näin laajalle

⁶⁴ Keskisuomalainen 12.3.1920 ”Espanjantauti Lapissa”.

⁶⁵ Linnanmäki 2005, 118-119, 115.

⁶⁶ Keskisuomalainen 12.3.1920 ”Espanjantauti Lapissa”.

⁶⁷ Pesonen 1918, 525, 558.

alueella kolme piirilääkäriä on todella vähän ja lääkärin käytännön mahdollisuudet matkustaa olivat todella huonot. Matkat olivat pitkiä, vaarallisia ja raskaita ainakin talvioloissa. 12.3.1920 julkaistun Lapin espanjantautiepidemiaa koskevan jutun lopussa on myös erillinen katkelma, jonka mukaan presidentti Ståhlberg on lahjoittanut 5000 markkaa espanjantaudin hoitoon Lapissa.⁶⁸ Ilmeisesti rahat oli tarkoitus käyttää perushoivan järjestämiseen ja lääkärin palkkaamiseen.

Lapin espanjantautiepidemia talvella 1920 riitti herättämään laajaa huomiota Keski-Suomessa ja samaan aikaan myös useilla muilla paikkakunnalla oli espanjantautiepidemia. Lapin tartuntatautilanteen uutisointi olikin ennennäkemättömän aktiivista Keski-Suomen lehdistössä, kaikki kolme paikallislehteä ovat kirjoittaneet Lapin epidemiasta talvella 1920.⁶⁹ Tämä osoittaa, että Lapin tuhoisa epidemia on herättänyt laajaa huomiota myös Jyväskylässä. Kuitenkin vaikka uutiset olivat muuhun espanjantauti uutisointiin verrattuna pidempiä, ne eivät silti olleet merkittävässä asemassa muuhun uutisointiin nähden.

Tässä vaiheessa aiheeseen liittyen herää kysymys, mikä teki Lapin epidemiasta huomiota herättävän? Vaikka Lapin kuolleisuus oli huomattava talvella 1920, oli myös aiempien aaltojen aikana koettu vielä suurempaa kokonaiskuolleisuutta. Lapin tilanteen suureen uutisointiin on voinut vaikuttaa humanitäärisen kriisin tuntu alueella. Esimerkiksi perushoivan ja ruoan puute aiheuttivat järkytystä ihmisissä. Toisaalta monien Lapin paikkakuntien kuolleisuus nousi todella korkeisiin prosentuaaliseen osuuksiin kokonaisväestöön nähden. Linnanmäen mukaan Inarissa kuoli jopa 9% kokonaisväestöstä tammi- ja helmikuussa 1920⁷⁰. On kuitenkin otettava huomioon, etteivät kaikki kuolleet olleet suoranaisesti espanjantautiin kuolleita, vaan mukana on esimerkiksi muihin sairauksiin ja nälkään kuolleita henkilöitä.

5.2 Humoristinen uutisointi neljännen aallon yhteydessä

Neljännen aallon aikana julkaistiin muutama kepeämpi espanjantautia koskeva juttu. *Keskisuomalainen* julkaisi 8.2.1920 pakinan “espanjalaisen liikkussa”, jossa kerrotaan uudesta tavasta ennaltaehkäistä espanjantautia, tupakoinnista. Erityisen suuret ja käryvät savukkeet ovat pakinan mukaan parempia “espanjalaisen” torjumisessa kuin normaalikokoiset.

⁶⁸ Keskisuomalainen 12.3.1920 “Espanjantauti Lapissa”

⁶⁹ Esimerkiksi: Keskisuomalainen 2.3.1920 “E-panjantauti”; Saarijärven Paavo 13.04.1920, ei otsikkoa; Työn Voima 12.4.1920, “Espanjantauti Lapissa”.

⁷⁰ Linnanmäki 2005, 119.

Kirjoittaja tosin mainitsee alussa: "ettei ole varma pitääkö tämä vettä".⁷¹ On merkittävää, että espanjantautia koskien kirjoitettiin myös humoristisia ja kepeitä juttuja. *Saarijärven Paavon* sanavalinnat espanjantaudista kirjoitettaessa olivat välillä huumoriin viittaavia, sillä espanjantautia nimitettiin "espanjalaiseksi" useimmissa jutuissa. *Keskisuomalaisen* kirjoituksissa espanjantautia kutsuttiin "espanjalaiseksi" kuitenkin vain pakinoiden kohdalla. Espanjantautia ei yleensä tavallisessa uutisoinnissa nimitetty "espanjalaiseksi", sillä ainoastaan kepeämpien kirjoitusten kohdalla termi oli käytössä. Espanjantaudin vakavuus ja yleiset vaikutukset olivat kuitenkin jo vuonna 1920 varmasti tiedossa: miten vielä uskallettiin puhua kulkutaudista näin kepeään sävyyn? Ainakin paikallisesti huumori oli jonkinlainen keino selviytyä espanjantaudista. Linnanmäen mukaan espanjantaudin aikaan ajateltiin, ettei influenssa ole vaarallista terveelle väestölle. Ei voitu ymmärtää, miten tavallinen "lentsu" voi olla uhka terveelle väestölle. Lehdissä uutisoidut vakavat sairastapaukset, saattoivat tuntua hyvin kaukaisilta, jos omalla lähialueella ei ollut tautitapauksia.⁷² Suurimman osan väestöstä oireillessa lievästi espanjantaudista, saattoi olla yleistä sekoittaa oireet tavalliseen nuhakuumeeseen tai kausi-influenssaan. On siis mahdollista, että espanjantautiin ei osattukaan suhtautua "vaarallisena" kulkutautina, koska influenssaa ei yleisesti pidetty vaarallisena. Kevyt suhtautuminen influenssaan oli opittu jo aiemmin, joten sitä ei osattu muuttaa enää pandemian aikana.

6. Päätäntä

Tämänhetkistä COVID-19 pandemian uutisointia seurattaessa on yllättävää, ettei espanjantautipandemia aiheuttanut omana aikanaan suurempaa uutisointia Jyväskylän paikallislehdissä. Espanjantauti nostetaan usein esiin jonkinlaisena varoittavana esimerkkinä influenssan vaarallisuudesta. Tämän poikkeustilan aikana voi lähes viikoittain lukea lehdistöstä, miten koronavirusta verrataan myyttiseen maineeseen nousseeseen espanjantautiin.⁷³

Vuosina 1918-1920 pandemia ei kuitenkaan herättänyt mielenkiintoa Keski-Suomessa. Kirjoittelu keskittyy ainoastaan influenssa-aaltojen kohdalle, jonka jälkeen kirjoittelu loppuu. Kuten monien muidenkin tartuntatautien kohdalla, sairaudet ovat huomiota herättäviä

⁷¹ Keskisuomalainen 8.2.1920 "espanjalaisen liikkussa".

⁷² Linnanmäki 2005, 189-190.

⁷³ Katso esimerkiksi: Helsingin sanomat 1.3.2020 ja 7.3.2020.

täsmälleen niin kauan kuin niitä esiintyy väestössä. Muuhun uutisointiin verrattuna influenssasta ja espanjantaudista kertovat jutut olivat selkeässä vähemmistössä koko tarkasteluajanjaksolla. Tavallinen espanjantautia koskeva kirjoitus oli lehden sisäsivuilla, korkeintaan parikymmentä rivinen ja huomiota herättämättömällä paikalla. Lehden sivun avatessa uutinen espanjantaudista ei osu silmiin, vaan se pitää lähemmällä tarkastelulla huomata. Useat espanjantautia koskevat uutiset ovat myös otsikoimattomia hyvin lyhyitä uutisia ja ne on sijoitettu lehdissä ”pikku uutiset” kohtaan. Lyhyt uutinen vuoden 1919 lopulla kuvaa hyvin espanjantauti uutisointia kokonaisuudessaan. Uutinen sijaitsee lehden kolmannella sivulla alhaalla keskellä ”pikku uutiset” kohdassa ja sitä ei ole otsikoitu.

Espanjantauti tappanut 20 milj. Ihmistä. Eräs ranskalainen tilastotieteilijä on selittänyt, että espanjantauti niinä 14 kuukautena, joina se teki tuhojaan, on lopettanut 20 milj. ihmistä. Eurooppa on päässyt suhteellisesti helpolla kulkutaudista, sen sijaan on se Amerikasta wienyt 2 miljoonaa ja brittiläisestä Intiasta 6. Samoin on kuolleiden luku sängen suuri Etelä Amerikassa, Afrikassa ja Austraaliassa.⁷⁴

Tämä uutinen on ainoa *Keskisuomalaisessa* ilmestynyt kirjoitus, jossa arvioidaan espanjantaudin aiheuttamaa kokonaiskuolleisuutta. Se on myös ainoa espanjantautia koskeva uutinen kolmannen ja neljännen aallon välillä. Tutkimustulosteni pohjalta nousee esiin kysymys: Miksi espanjantauti ei kiinnostanut Keski-Suomen lehdistöä?

Vuonna 1918 lehdistön mielenkiinto oli keskittynyt ensimmäisen maailmansodan tapahtumiin, joten on ymmärrettävää, ettei palstatilaa riitä kulkutaudille. Espanjantauti jäi myös tietyissä maissa osittain sodan ja sen jälkiselvittelyiden varjoon, joten suomessakin lehdistö on voinut huomaamattaan kopioida uutisoinnin tapaa. Lehdistö osoitti huomattavaa mielenkiintoa Suomen poliittisen elämän tapahtumiin: heimosodista, monarkiakysymyksestä ja Ahvenanmaan tilasta uutisoitiin laajalti kaikissa sanomalehdissä. Euroopan tapahtumat herättivät lehdistössä suurta mielenkiintoa erityisesti toisen aallon aikana.⁷⁵ Merkittävää voi olla myös se, että kaikki tarkastelulehdet ovat puoluelehtiä, joten poliittisesti jakaviin aiheisiin kiinnitetty mielenkiinto on loogista. Toisaalta lähes kaikki Suomen lehdet olivat vielä 1910-luvulla puoluelehtiä⁷⁶, joten tämän vaikutus ei välttämättä ole samanlainen kuin esimerkiksi

⁷⁴ Keskisuomalainen 15.11.1919, ei otsikkoa.

⁷⁵ Katso esimerkiksi: Keskisuomalainen 11.10.1918; Keskisuomalainen 15.10.1918.

⁷⁶ Nygård & Salokangas 1987, 167.

puoluelehdissä nykyään. Lehdillä oli myös tärkeä tuoda omia näkökantojaan esille näihin asioihin.

Sanomalehtien ensisijainen tarkoitus on myydä, jonka vuoksi lehtiin kirjoitetaan ensisijaisesti uutisia, joiden arvioidaan myyvän hyvin. Ilmeisesti influenssapandemiaa ei pidetty lukijakuntaa kiinnostavana aiheena. Toisaalta kuolema oli vielä vuonna 1918 normaali osa elämää ja ihmiset olivat tottuneet kulkutautikuolleisuuteen. Espanjantaudissa kuolleiden osuus sairastuneista ei myöskään ollut kovin korkea, vaan korkea uhriluku perustuu influenssan kykyyn tarttua helposti⁷⁷. Espanjantaudin helposti nuhakuumeeseen liitettävät oireet saattoivat saada ihmiset sekoittamaan nämä toisiinsa. Suurin osa sairasti taudin lievänä, joten aikalaisilla on saattanut olla vaikeuksia ymmärtää kokonaiskuvaa tartuntataudin vakavuudesta. Espanjantauti ei myöskään sisältänyt yleensä alkuvaiheessa akuutin vaarallisiksi koettuja oireita, joten tämä on voinut vaikuttaa suhtautumiseen. On huomioitava kuitenkin, että espanjantauti aiheutti poikkeustapauksissa äkillisiä ja kriittisiä oireita. Verrattuna esimerkiksi pahanlaatuisen isorokkoon, joka tappoi potilaan muutamien päivien kuluessa. Mäkelän mukaan lääkärit toivoivat tässä vaiheessa potilaalle enää vain nopeaa loppua.⁷⁸ 1910-luvulla isorokkoa tosin esiintyi lähinnä paikallisesti, sillä rokottaminen oli auttanut epidemioiden torjunnassa. Kuolema oli vielä vuonna 1918 olennainen osa elämää, eikä ihmisten kuoleminen tartuntatauteihin ollut harvinaista.

Espanjantaudin aikaan liikkeellä oli useita muita kulkutauteja, kuten tulirokkoa, pilkkukuumetta ja kurkkumätää, joten huomio on voinut jakautua näiden sairauksien kesken.⁷⁹ Tutkimuslehdissäkin on uutisoitu myös muista kulkutaudeista kuin espanjantaudista. Esimerkiksi tulirokko tapauksista on uutisoitu vuosina 1918-1919. Nämä jutut olivat saaneet huomattavastikin palstatilaa, joka osoittaa aikaisten pitäneen tartuntatautia todella vaarallisena. 10.4.1919 ilmestyneen tulirokkoa käsittelevän uutisen alla on allekirjoituksena ”kunnanlääkäri” ja siinä annetaan ohjeita tulirokan leviämisen estämiseen.⁸⁰ Yhtään espanjantautia koskevaa kannanottoa ei ole julkaistu samanlaisena kunnanlääkärin kannanottona tutkimusajanjaksolla. Huomattavaa on myös, että kyseinen uutinen on julkaistu juuri espanjantaudin kolmannen aallon aikana.

⁷⁷ Eri arvioiden mukaan vain muutamia prosentteja tartunnan saaneista. Katso Linnanmäki 2005, 163-164.

⁷⁸ Mäkelä 2007, 131.

⁷⁹ Eri tartuntatautien esiintymisestä Suomessa. Katso esimerkiksi Mäkelä 2007.

⁸⁰ Keski-suomalainen 10.4.1919, ”Tulirokko on Jämsässä”.

Lopulta syiden etsiminen uutisoinnin vähäisyyteen on oman lähdeaineistoni pohjalta vaikeaa, joten parhaillaankin esitetyt pohdinnat ovat vain valistuneita arvauksia. Tutkimuksen rajallinen pituuskin tuo omat haasteensa asian käsittelyyn. Sen lähdeaineiston pohjalta voi kuitenkin todeta, ettei vuosina 1918-1920 Keski-Suomen sanomalehtien uutisointi ollut keskittynyt espanjantautiin, vaan lehdistön mielenkiinto oli keskittynyt paikallistason asioihin ja ulko- ja sisäpoliittisiin kiistoihin.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Keskisuomalainen 1918 - 1920 (Digitaaliset aineistot kansalliskirjasto).

Saarijärven Paavo 1918 – 1920 (Digitaaliset aineistot kansalliskirjasto).

Työn Voima 1920 (Digitaaliset aineistot kansalliskirjasto).

Tutkimuskirjallisuus

Ahlström, Natalia (2016), *46 viikkoa pandemian keskellä: Vuosien 1918 - 1919 influenssapandemia Iso-Britanniassa The Manchester Guardianin, The British Medical Journalin ja parlamenttikeskusteluiden silmin*. Jyväskylä, pro gradu.

Aberth, John (2011), *Plagues in world history*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

Linnanmäki, Eila (2005), *Espanjantauti Suomessa-influenssapandemia 1918 - 1920*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Mäkelä, Pentti (2007), *Vuosien 1917-19 kulkutaudit, espanjantauti ja vankileirikatastrofi-historiallisepidemologinen näkökulma Suomen väestön korkeaan tautikuolleisuuteen*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Nygård, Toivo ja Salokangas, Raimo (1987), *Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan. Suomen lehdistön historia 2*. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Oldstone, Michael, (2010), *Viruses, Plaques and History: Past, Present and Future*. Oxford: Oxford University Press.

Pesonen, Niilo (1980), *Terveyden puolesta sairautta vastaan*. Porvoo: WSOY.

Pietilä, Jyrki (2008), *Kirjoitus, Juttu, Tekstielementti: Suomalainen Sanomalehtijournalismi Juttutyyppeiden Kehityksen Valossa Printtimedian Vuosina 1771-2000*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rasmussen, Anne (2014), *The Spanish Flu*. Teoksessa: *The Cambridge History of the First World War: Volume 3, Civil Society*. 334 - 357. Cambridge: Cambridge University Press.

Tiitta, Allan (2009), *Collegium medicum: Lääkintöhallitus 1878-1991*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Tommila, Päiviö ja Raitio, Tuire (1976), *Keski-Suomen lehdistö: 3, 1918-1944*. Jyväskylä: Keski-suomalainen.

Vahtola, Jouko (1994), *Espanjantauti Suomessa 1918 – 1920*. Teoksessa: *Kulttuuri, politiikka, historia, koulutus ja lehdistö*. 131-143. Oulu: Pohjoinen Kirjapaino Oy Kaleva.

Vuorinen, Heikki S (2002), *Tauti(n)en historia*. Tampere: Vastapaino.

